

PSIXOLOGIYADA MEN KONSEPSIYASI TALQINI.

Oripova Shohista Xasanovna

Qashqadaryo viloyat Chiroqchi tumani 15-maktab psixologi

Anatatsiya: *Ushbu maqola psixologiyada “Men” konsepsiyasi haqida bo'lib shaxsning o'ziga-o'zi beradigan bahosining ijobiy va salbiy tomonlari haqida ma'llumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *Shaxs, men konsepsiyasi, o'z-o'ziga baho, maqsad, ideal va real men, rol, xarakter.*

”Men”konsepsiyasi shaxsning hayotiy tajribasi shakllanadi, avvalo ota-ona va bola munosabati. Biroq u bolalik davridan boshlab aktiv faoliyat ko'rsatadi. Ushbu tajribani to'g'ri o'rganishga, shaxs o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga, kutilayotgan natijalar tizimi, ularning baholanishiga va shu bilan birga shaxsning rivojlanishiga, uning faoliyatiga va axloqiga ta'sir ko'rsatadi. “Men” konsepsiyasi va o'zini-o'zi anglash o'rtasida o'zaro nisbati haligacha aniqlanmagan. Ko'p jihatlarda ular ma'nodosh (sinonim) sifatida ishlatiladi. Shu bilan birga, “Men” konsepsiyasini o'zini anglash jarayonining natijasi sifatida qarashlar ham mavjud. (A.M.Prixojan)

“Men” konsepsiyasi – bu insonning o'zi haqida umumlashtirilgan tasavvuri, shaxsning o'ziga nisbatan tartib tizimi, yoki psixologlar aytgandek, “Men” konsepsiyasi o'zi haqidagi nazariyasi. Qayd etib o'tish muhimki, “Men” konsepsiyasi statik emas, balki dinamik psixologik hodisasidir. “Men” konsepsiyasining shakllanishi, rivojlanishi va o'zgarishi ichki va tashqi tartib omillari bilan bog'liq. Ijtimoiy muhit oila, maktab hisoblanib, “Men” konsepsiyasining ijtimoiylashuv jarayonida shakllanishiga ta'sir o'tkazadi. Bu ta'sir nafaqat shaxsning ijtimoiylashuvining boshlang'ich bosqichida, balki oila bolaningyagona yoki mutlaq kuchli ijtimoiy muhiti bo'lgan paytida, shu bilan birga keyinchalik ham uning hayotida o'z ahamiyatini yo'qotmaydi. Yosh o'tishi bilan “Men” konsepsiyasining rivojlanishida ijtimoiy tajribaning, shaxs kirgan ko'p sonli formal va noformal guruhlarining ahamiyati kuchayib boradi. “Men” konsepsiyasining rivojlanishiga juda kuchli ta'sir o'tkazadi. Maktabda va noformal guruhlaridagi o'zaro aloqalarning ahamiyati ham hal qiluvchi ahamiyatga ega. Lekin, shu bilan birga, oila shaxsning ijtimoiylashuv instituti sifatida o'smirlik va o'spirinlik davrida ham muhim rol o'ynashda davom etadi.

Eng umumiy ko'rinishda psixologiyada “Men” konsepsiyasining ikki shaklini ajratib ko'rsatish qabul qilingan – real va ideal. Lekin uning xususiy ko'rinishlari ham namoyon bo'lishi mumkin, masalan, shaxsning kasbiy “Men” konsepsiyasi, yoki kasbiy “Men”. O'z navbatida, kasbiy “Men” konsepsiyasi ham real va ideal bo'lishi mumkin.

“Real” tushunchasi zinhor bu konsepsiyaning haqiqatdan realligini nazarda tutmaydi. Bu yerda eng asosiy shaxsning o'zi haqidagi tasavvuri, “Qanday bo'lsam

shundayligimcha".Ideal "Men" konsepsiyasi esa -bu shaxsning o'zi haqidagi o'zi istagidagi tasavvuri (Qanday bo'lishni istayman).

Albatta, real va ideal "Men" konsepsiyalari nafaqat mos kelishi mumkin, balki ko'pchilik holatlarda keskin farqlanadi ham. Real va ideal "Men" konsepsiyalari o'rtasidagi tafovut turli salbiy va ijtimoiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Bir tomondan, real va ideal "Men" o'rtasidagi ziddiyat jiddiy ichki shaxsiy ixtilofga sabab bo'lishi mumkin. Boshqa tomondan, real va ideal "Men" konsepsiyasining o'zaro mos kelmasligi shaxsning o'z-o'zini takomillashtiruvchi, rivojlanishiga intilish manb'asi hisoblanadi. Aytish mumkinki, ko'p narsa ushbu kelishmovchilikning darajasi, shuningdek, uning shaxs tomonidan interpretatsiya qilinishi bilan belgilanadi. Har qanday vaziyatda, real "Men" va ideal "Men" ning to'la mos kelishining kutish, ayniqsa o'smirlik va o'spirinlik yoshida, asossiz xomxayoldir. Mohiyatdan o'z-o'ziga baxo berishning ayrim metodikalari real va ideal "Men" konsepsiyalarining ko'pchilik holatlarida mos kelmasligi haqidagi tushunchalar asosiga qurilgan.

Bir-biriga anchayin yaqinligiga qaramay, o'z-o'ziga baho berish va "Men" konsepsiyasining psixologik tushunchalari o'zaro farqlarga ega. "Men" konsepsiyasi insonning o'zi haqidagi tavsifiy tasavvurlaridan iborat bo'ladi. Ammo, shu bilan birga "Men" konsepsiyasining u yoki bu qismi salbiy yoki ijobiy buyruqlarga ega bo'lishi mumkin. O'z-o'ziga baho berish tushunchasi, aksincha, inson o'ziga, o'z qobiliyatiga qanday baho berishi bilan bevosita bog'liqdir. Masalan, inson o'zining temperamentiga ko'ra sangvinik ekanligini, baland bo'yli va jigarrang ko'zli ekanligini bilish uning "Men" konsepsiyasining bir qismini tashkil etadi ammo, shu bilan birga, bu ushbu xususiyatga o'lchov me'yori sifatida baholanadi, subyekt o'zini ushbu xislatlariga ko'ra baholaydi, o'zini boshqalar bilan qiyoslaydi. Shuni ham muhimki, bir hil xususiyatlar turli shaxslarning o'z-o'ziga baho berish strukturasi bir inson tomonidan ijobiy planda (bu o'z-o'ziga baho berishning ko'taradi), boshqa inson tomonidan salbiy planda baholanishi mumkin (bu o'z-o'ziga nisbatan baho berishni tushiradi).

«Men» konsepsiyasining siyosati – individning o'zi haqidagi nisbatan barqaror ko'proq yoki ozroq darajada anglanilmagan, betakror deb his qilinadigan tasavvurlar tizimidirki, individ boshqalar bilan o'zaro hamkorlikda harakat qilishda ana shunga asoslanadi. O'ziga o'zi baho berish shaxsning o'ziga, o'z imkoniyatlariga, boshqa odamlar orasidagi fazilatlariga va o'rniga baho berishidir. O'ziga o'zi baho berish orqali shaxsning xulq-atvori to'g'rilanib, tartibga solib turiladi. Shaxsning o'ziga o'zi beradigan bahoning birmuncha oshirilib yuborilishi kutilgan baho ko'rsatkichlarining kamayishi bilan bog'liq bo'ladi. O'ziga o'zi baho berish shaxsning intilishlari darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Intilishlarning darajasi shaxs o'ziga o'zi beradigan bahoning individ o'z oldiga qo'yadigan maqsadlarning qiyinchiliklari darajasida namoyon bo'ladigan kutilgan darajasidir.

Amerikalik psixolog U. Jeyms o'zining psixologik nazariyasida XX asrning boshlaridayoq shaxs «Men» siyosati eng muhim tarkibiy qismi o'zini hurmat qilishi

haqiqatan ham erishgan yutuqlarining kishi da'vogarlik qilgan, mo'ljallangan narsalarga munosabati bilan belgilanishi haqida umuman to'g'ri fikr bildirgan edi. U surati individning real muvaffaqiyatlarini, maxraji esa shaxs intilishlarini ifoda etadigan formulani: muvaffaqiyat o'zini xurmat qilish intilishlarni taklif etgan edi. Ma'lumki, surati oshib, maxraji kamayganda kasr kattalashadi. Shu sababli kishi o'zini xurmat qilishini saqlab qolishi uchun ayrim hollarda eng ko'p kuch va g'ayrat sarflashi va o'zini xurmat qilishini saqlab qolishi shart bo'lib, bu ko'pincha murakkab vazifa hisoblansa, boshqa bir yo'li intilishlarining darajasini pasaytirishdan iborat. Bunda hatto eng kamtarona muvaffaqiyatlarga erishganda ham o'zini hurmat qilish hissi yo'qolmaydi.

Psixologik muhofaza faqat intilishlar darajasini pasaytirish hollaridan iborat emas. Bu psixologik qulaylikning buzilishi «Men» siymosining mavjud bo'lishiga xavf tug'diradigan his-tuyg'ularni bartaraf etish va uni mazkur holatlar uchun maqbul va mumkin bo'lgan darajada saqlab qolish maqsadida shaxs qo'llaydigan alohida yo'naltiruvchi tizimdan iboratdir. «Psixologik muhofaza» tushunchasiga yaqin «muhofaza mexanizmlari» tushunchasini psixoanaliz maktabining yetakchisi Z.Freyd ishlab chiqqan edi. U bu tushunchani shaxsni biologik mavjudot deb hisoblaydigan mexanistik falsafa nuqtai nazaridan talqin qilgan edi. Z.Freyd kishining ongsiz instinktlari (asosan shahvoniy hirs) ongli «Menning muhofaza mexanizmlari», shaxsning «ichki senzurasini» bilan to'qnashib qoladi va buning natijasida turli o'zgarishlarga uchraydi, deb taxmin qilarkan, psixologik muhofazaning noto'g'ri talqin etilishiga yo'l qo'ygan edi. Masalan psixologik muhofazaning mexanizmlaridan biri o'z maqsadiga erishish yo'lidagi g'ovlarni bartaraf eta olmagan va frustratsiyaga tushgan paytda ro'y beradigan tajovuzkorlikdan iboratdir. Hayot uslubini ishlab chiqishda boshlang'ich nuqta odamning o'zi haqidagi tasavvurlari ekan, o'zini anglashning individual variativligini ko'rib chiqish darkor.

Insonni o'zi haqidagi tasavvurlari, g'oyalari, baholari va xulq-atvor tendensiyalari yig'indisi «Men» konsepsiyasi deb ataladi. Boshqacha qilib aytganda, «Men» konsepsiyasi subyektni o'zi haqidagi eng umumiy ustanofkalari tizimidir. «Men» konsepsiyasi odamni turli sohalarda muvaffaqiyatini va zaif tomonlarini belgilaydi va 3 ta rol ni bajaradi.

Birinchidan – shaxsning ichki o'zaro roziligiga erishishga turtki beradi; Ikkinchidan – odamni tajribasini izohlaydi;

Uchinchidan – kutishni manbasi bo'ladi.

«Men» konsepsiyasi hamma shaxsiy va xarakterli jarayonlarni muvofiqlashtiruvchisi bo'lib aks etadi. «Men» konsepsiyasi o'zini kelib chiqishiga ko'ra asosan fenotipli havotirni irsiy darajasi va nerv tizimi xususiyatlari bilan mustaxkamlanadigan birlashma. Uni U.Djeyms orginal formulasi bo'yicha hisoblash mumkin. Yoshlikda o'z-o'zini baholash tashqi baholar ta'sirida shakllanadi, bu esa keyinchalik interiorizatsiyalanib o'ziga nisbatan munosabatga aylanadi.

O'z-o'zini baholash shaxsning markaziy tushunchalariga, ularning mag'ziga taalluqli. U ko'p jihatdan shaxsning ijtimoiy moslashuvini belgilaydi, fe'l-atvor va faoliyat regulyatori hisoblanadi. Albatta, shuni ham unitmaslik kerak, o'z-o'ziga baho berish avvalo-boshdan shaxsga xos obyektiv tushuncha emas. O'z-o'ziga baho berishning shakllanishi ijtimoiylashuv jarayonida, faoliyat va shaxslararo aloqalar jarayonida sodir bo'ladi. Sotsium ko'p jihatdan shaxsning o'z-o'ziga baho berishiga tasir ko'rsatadi. Insonning o'z-o'ziga munosabati insonning dunyoga bo'lgan munosabati tizimidagi eng kechki xulosa hisoblanadi. Ammo shunga qaramasdan (balki aynan shu tufaylidir), shaxsning munosabatlari strukturasi o'z-o'ziga baho berish muhim o'rin egallaydi.

O'z-o'ziga baho berish to'g'ridan to'g'ri shaxsning ijtimoiy adaptatsiyasi va dezadaptatsiyasi bilan bog'liq. Voyaga yetmagan qonunbuzarlarning o'ziga-o'zi baho berish haqidagi bugungi ma'lumotlarning ziddiyatli ekanligiga qaramay, o'smirning asotsial va delinkvent fe'li va o'ziga-o'zi baho berishning o'zaro bog'liqligi haqida tasavvurlari amalda umumqabul qilingandir. Bahslar esa asosan qonunbuzarning o'z-o'ziga baho berishi qanday holatda salbiy yoki ijobiy ekanligiga borib taqaladi. Empirik tadqiqotlarga asoslangan va eng keng tarqalgan pozitsiyaga ko'ra, o'smir – delinkventlar, va yoshi katta qonunbuzarlarning ham o'ziga-o'zi baho berishi yuqoridir. Shu bilan bog'liq ravishda qayd etiladiki, shaxsning ijtimoiy dezadaptatsiyasi bilan bog'liq yuqori, noadekvat baho keng ixtilof zonasini yoritadi va ma'lum shart – sharoitlarda delingvent fe'l-atvorning namoyon bo'lishiga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Barkamol shaxs kamolotida milliy an'analardan foydalanishning ta'lim-tarbiyaviy ahamiyati.
- 2 V. Karimova. Ijtimoiy psixologiya va amaliyot. — T.: 2009.
- 3 V. Karimova, O. Xayitov. Shaxsning ijtimoiylashuv masalasi. - T.: 2007.
- 4..V.Karimova. Oila psixologiyasi.T.2007
- 5.O.Musurmonova .Oila ma'naviyati -milliy g'urur.
6. Deyl Karnegi. Muomala sirlari. T.«Navro'z» nashriyoti. 1999.
- 7.www.Expert.psychology.ru